

**O'ZBEKISTONDA ERKIN IQTISODIY HUDUDLARNING
SHAKLLANISHI VA AMALDAGI HOLATINI TAHLIL QILISH**

Odilov Jahongir Alisher o 'g'li

Bank moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlarning (EIH) shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi holatini tahlil qiladi. 2008-yilda Navoiy erkin industrial-iqtisodiy hududi tashkil etilganidan so'ng, mamlakatda bunday hududlar soni va miqyosi sezilarli darajada kengaydi. EIHlar kimyo, elektrotexnika, logistika, avtomobilsozlik, to'qimachilik, qishloq xo'jaligi va farmatsevtika kabi sohalarda ixtisoslashgan. Ular investorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlari, soddalashtirilgan tartib-taomillar, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Natijada yangi ish o'rinlari yaratilib, eksport salohiyati ortmoqda. Statistik tahlil shuni ko'rsatadiki, Navoiy, Angren, Jizzax, Buxoro va Urgut EIHlari ishlab chiqarish hajmi va chet el investitsiyalari oqimi bo'yicha yetakchilik qilmoqda. Shu bilan birga, infratuzilmaning to'liq rivojlanmaganligi, byurokratik to'siqlar, malakali kadrlar yetishmovchiligi va samaradorlikdagi hududlararo tafovutlar kabi muammolar mavjud. Tadqiqot natijalari EIHlarning samaradorligini oshirish uchun raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, investorlar bilan ishlash sifatini yaxshilash, ekologik toza texnologiyalarni jalb qilish va kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, EIHlar mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, xorijiy kapitalni jalb etish va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.*

Kalit so'zlar: *erkin iqtisodiy hududlar, investitsiya, eksport, sanoat rivoji, infratuzilma, raqamli boshqaruv, iqtisodiy diversifikatsiya, xorijiy kapital, innovatsion texnologiyalar, bandlik.*

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy hududlar tizimi iqtisodiyotni

modernizatsiya qilish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va yangi ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan. Bu hududlar soliq va bojxona imtiyozlari, shuningdek, iqtisodiy faoliyat uchun qulay sharoitlar yaratish orqali rivojlanadi. Erkin iqtisodiy hududlar O'zbekistonning turli hududlarida, asosan sanoat, qishloq xo'jaligi, texnologiyalar va eksportni rivojlantirishga qaratilgan.

Erkin iqtisodiy hududlar yaratishning asosiy sabablari xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, mahsulotlar va xizmatlar eksportini kengaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu hududlar davlat tomonidan o'rnatilgan soliq imtiyozlari va bojxona to'lovlarining kamaytirilishi bilan ajralib turadi.

O'zbekistonda 2000-yillardan boshlab bir nechta erkin iqtisodiy hududlar tashkil etildi. Navoi va Angren hududlari ulardan eng yiriklari bo'lib, ular sanoatni rivojlantirish, eksportga yo'naltirilgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Hududlar O'zbekistonning turli qismlarida tashkil etilgan va har biri o'ziga xos sanoat tarmoqlariga e'tibor qaratadi.

Erkin iqtisodiy hududlar tizimi bir nechta afzalliklarga ega. Xorijiy kapitalni jalb qilish imkoniyatlarini yaratadi va ilg'or texnologiyalarni olib kelish orqali ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, eksport salohiyatini oshiradi, chet elga mahsulotlarni eksport qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Biroq, erkin iqtisodiy hududlar tizimi ba'zi muammolarga ham duch keladi. Yangi hududlar uchun zarur infratuzilma va resurslar ta'minoti masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Ba'zi hududlar samarali ishlamoqda, lekin ba'zi hududlar o'z salohiyatidan to'liq foydalanolmayapti. Shuningdek, biznesni ro'yxatdan o'tkazish va boshqa administrativ jarayonlar ba'zan ko'p vaqt va resurslarni talab qiladi.

Umuman olganda, O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlar tizimi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi, yangi ish o'rinlari yaratishi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu tizimni yanada samarali qilish uchun infratuzilma, kadrlar tayyorlash, soliq tizimi va byurokratik jarayonlarni takomillashtirish kerak.

1-jadval

O'zbekiston iqtisodiy ko'rsatkichlari

Yil	Iqtisodiy o'sish (%)	Inflatsiya (%)	Ishsizlik darajasi (%)
2015	8,1	7,6	5,5
2016	7,8	8,5	5,3
2017	5,3	8,1	5,4
2018	5,1	14,3	5,4
2019	5,6	15,1	5,2
2020	-0,2	13,7	5,9
2021	7,4	10	5,8
2022	5,2	11,1	5,3
2023	5,6	10,2	5

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika Qo'mitasi, Markaziy Bank, Jahon Banki

Jadval O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy ko'rsatkichlarini yillik o'zgarishlar bilan aks ettiradi. Jadvalda quyidagi ustunlar mavjud:

1. Yil: 2015-yildan 2023-yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu yillar davomida O'zbekiston iqtisodiy o'sishi va boshqa ko'rsatkichlar tahlil qilinadi.

2. Iqtisodiy o'sish (%): Har bir yilda O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti (YaIM) o'sish sur'atlari foizda ko'rsatilgan. Bu iqtisodiyotning umumiy o'sish darajasini ifodalaydi.

3. Inflatsiya (%): O'zbekiston iqtisodiyotidagi narxlar o'zgarishining foizda ko'rsatilgan miqdori. Bu ustun inflyatsiya darajasini aks ettiradi, ya'ni mahsulot va xizmatlar narxlarining yillik o'zgarishi.

4. Ishsizlik darajasi (%): Mamlakatdagi ish izlovchi aholining foizdagi ulushi. Bu ko'rsatkich O'zbekiston mehnat bozoridagi holatni va ish o'rinlari ta'minotini ko'rsatadi.

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy holatini tasvirlab beradi. Iqtisodiy o'sish, inflatsiya darajasi va ish o'rinlari

holati o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish orqali mamlakatning iqtisodiy salohiyati va muammolariga oid yondashuvlar ishlab chiqish mumkin.

O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlar tizimi mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish, va investitsiyalarni jalb qilish maqsadida rivojlanmoqda. Bu tizim nafaqat O'zbekistonning iqtisodiy o'sishiga xizmat qilmoqda, balki ishlab chiqarish, tashqi savdo, va eksportning yangi imkoniyatlarini yaratishda ham muhim rol o'ynaydi.

Erkin iqtisodiy hududlar tashkil etilishida asosiy maqsad mamlakatda iqtisodiyotni turli sohalarda diversifikatsiya qilish, yangi texnologiyalarni rivojlantirish va milliy mahsulotlarni xalqaro bozorga chiqarishdir. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali yuqori texnologiyalar va ilmiy ishlab chiqarishning rivojlanishiga turtki beriladi. Bunday hududlarda tashkil etilgan maxsus iqtisodiy zonalar, soliq va bojxona imtiyozlari bilan tashqi va ichki biznes faoliyatini rag'batlantiradi.

Erkin iqtisodiy hududlarning amaliyoti O'zbekistonning mintaqaviy iqtisodiyotini yuksaltirishga ham yordam beradi. Masalan, Navoi va Angren hududlarida sanoat tarmoqlari, avtomobilsozlik va boshqa yuqori texnologiyali ishlab chiqarish tarmoqlari rivojlanmoqda. Bu hududlar faqat o'zining iqtisodiy salohiyatini oshirib qolmay, balki butun mintaqa iqtisodiyotiga foyda keltiradi.

Bundan tashqari, erkin iqtisodiy hududlar yaratish orqali mamlakatda yangi ish o'rinlari yaratilmoqda, ayniqsa, texnologik va sanoat tarmoqlarida. Bu hududlar mehnat bozori uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, ish o'rinlarini kengaytiradi va ishsizlikni kamaytirishga yordam beradi.

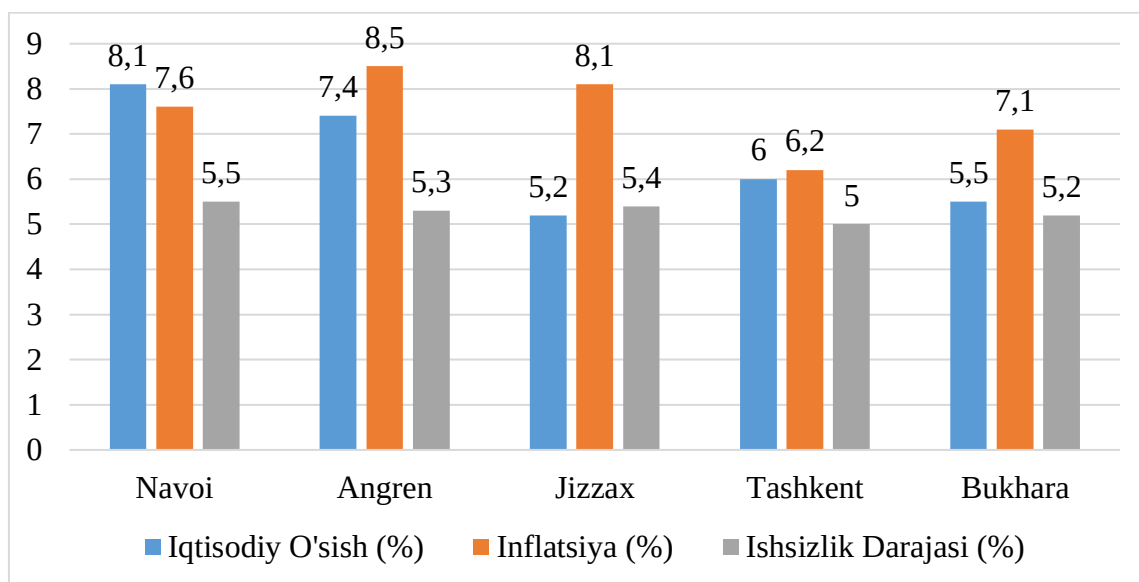
Erkin iqtisodiy hududlar tizimining rivojlanishi va samarali ishlashi uchun muhim omillar mavjud. Ularning samaradorligini ta'minlash uchun investitsion muhitni yaxshilash, infratuzilmani takomillashtirish va bozorni erkinlashtirish zarur. Shuningdek, soliq va bojxona imtiyozlarini yanada kengaytirish va biznes uchun qulay sharoitlarni yaratish zarur.

Shu bilan birga, erkin iqtisodiy hududlarda biznesni amalga oshirishda ba'zi muammolar ham mavjud. Masalan, byurokratik to'siqlar, yer va mol-mulk

huquqlariga oid muammolar, shuningdek, infratuzilmaning etarli bo'lmashligi ba'zi hududlarda rivojlanishni to'xtatib qo'yishi mumkin. Bu masalalar hal qilinmasa, erkin iqtisodiy hududlar o'z salohiyatidan to'liq foydalanolmaydi.

Shu sababli, erkin iqtisodiy hududlarning samaradorligini oshirish uchun davlat tomonidan zarur infratuzilma va qulay huquqiy muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Erkin iqtisodiy hududlarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni yanada kuchaytirish, ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, shuningdek, global bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish kerak.

Shu tariqa, O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlar tizimi mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib qoladi. Bu tizim, o'zgaruvchan va global bozor sharoitida, yangi texnologiyalarni joriy etish va mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq, bu hududlarning to'liq rivojlanishi uchun hukumatning samarali siyosati, bozorni erkinlashtirish va biznes muhiti yaratishda davom etishi zarur.

1-rasm. Erkin iqtisodiy hududlar ma'lumotlar diagrammasi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika Qo'mitasi – yillik iqtisodiy tahlil va statistik hisobotlar.

Rasm, O'zbekistonning erkin iqtisodiy hududlaridagi iqtisodiy o'sish, inflatsiya darajasi va ish o'rinlari bilan bog'liq ko'rsatkichlarni taqdim etadi. Ushbu

diagramma orqali har bir erkin iqtisodiy hududda o'zgartirilgan iqtisodiy parametrlar qanday o'zgarishini vizual tarzda ko'rish mumkin.

Diagrammaning tavsifi:

Iqtisodiy o'sish (%):

Diagrammada har bir erkin iqtisodiy hudud bo'yicha o'sish sur'atlari ko'rsatilgan. Bunda, masalan, Navoi va Angren hududlarida iqtisodiy o'sish yuqori bo'lsa, Jizzax, Tashkent va Bukhara hududlarida o'sish bir oz pastroq ko'rsatilgan. Bu, o'z navbatida, hududlarning iqtisodiy salohiyatini va rivojlanish darajasini aks ettiradi.

Inflatsiya darajasi (%):

Har bir hududda inflatsiya darajasi ko'rsatilgan, bu esa iqtisodiy barqarorlikni baholash uchun muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Masalan, ba'zi hududlarda inflatsiya yuqori bo'lib, bu iqtisodiy tizimdagi muammolarni yoki narxlar o'sishini ko'rsatishi mumkin.

Ishsizlik darajasi (%):

Ishsizlik darajasi har bir erkin iqtisodiy hudud uchun ko'rsatilgan va bu hududda yangi ish o'rinlari yaratish borasida qanday o'zgarishlar bo'lishini ko'rsatadi. Past ish o'rinlari darajasi ish bilan ta'minlash masalalariga, bandlikni oshirishga va mehnat bozorining samarali ishlashiga e'tibor qaratadi.

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy hududlarning shakllanishi va amaldagi holatini tahlil qilish, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu hududlar iqtisodiy faoliyatni jadal rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, eksport salohiyatini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratish uchun qulay muhit yaratishga xizmat qiladi.

Shuningdek, erkin iqtisodiy hududlar innovatsion va ilmiy ishlab chiqarishning rivojlanishiga ko'maklashadi. Yangi ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish, ilmiy va texnologik tadqiqotlarni amalga oshirish imkoniyatlari bu hududlarning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Xorijiy investorlarni jalb qilish orqali O'zbekiston o'z iqtisodiy sektorlarini diversifikatsiya

qilishga erishmoqda va yangi tarmoqlarni rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishmoqda.

Davlat tomonidan erkin iqtisodiy hududlarning samaradorligini oshirish uchun zarur infratuzilma yaratish, soliqlarni optimallashtirish va byurokratik jarayonlarni soddalashtirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu orqali erkin iqtisodiy hududlar mamlakatning barcha hududlari uchun samarali iqtisodiy rivojlanish manbai bo'lishi mumkin.

O'zbekistonning erkin iqtisodiy hududlar tizimi nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki yangi texnologiyalarni joriy etish, xalqaro bozorga chiqish va yangi ish o'rinlari yaratish orqali ijtimoiy farovonlikni ham oshiradi. Mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda erkin iqtisodiy hududlarning o'rni katta bo'lishi kutilmoqda.

2-jadval

Erkin iqtisodiy hududlar statistik jadvali

Yil	Nav	Angre	Jizza	Tashke	Bukha	Inflatsi voi (%)	Inflatsi gren (%)	Inflatsi zax (%)
2020	6,2	5,1	4,8	5	4,5	11,5	10,2	9,4
2021	7,4	6	5,5	5,2	5,1	10,3	9,7	9,8
2022	8,1	6,5	5,9	5,3	5,3	9,8	8,6	9,1
2023	7,9	6,7	5,7	5,6	5,4	9,2	8,5	9
2025	8,2	6,9	5,8	6	5,6	8,5	8,3	8,2
2024	8	6,6	5,7	5,9	5,5	9,4	9,1	8,9

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi – Hududlar bo'yicha iqtisodiy ko'rsatkichlar, ishbilarmonlik va investitsiya statistikasi.

Ushbu jadval O'zbekistondagi erkin iqtisodiy hududlarning 2020–2025 yillardagi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini ko'rsatadi. Jadvalda har bir yil uchun Navoi, Angren, Jizzax, Tashkent va Bukhara hududlarining iqtisodiy o'sish foizlari keltirilgan.

Jadval hududlar bo'yicha iqtisodiy rivojlanish darajasini solishtirishga yordam beradi va qaysi hududlar tezroq o'sayotganini aniqlash imkonini beradi. Bu

ma'lumotlar hududlarni rivojlantirish va investitsiya rejalarini ishlab chiqishda foydali hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy hududlar O'zbekistonda iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda muhim vosita hisoblanadi. Har bir hududning o'ziga xos sanoat va xizmat ko'rsatish yo'nalishlari mavjud, bu esa hududlar bo'yicha iqtisodiy ko'rsatkichlarning farqlanishiga olib keladi. Masalan, Toshkent EIHi asosan yuqori texnologiyalar va xizmat ko'rsatish sohalariga yo'naltirilgan bo'lsa, Navoi va Buxoro hududlari ko'proq sanoat va eksportga yo'naltirilgan.

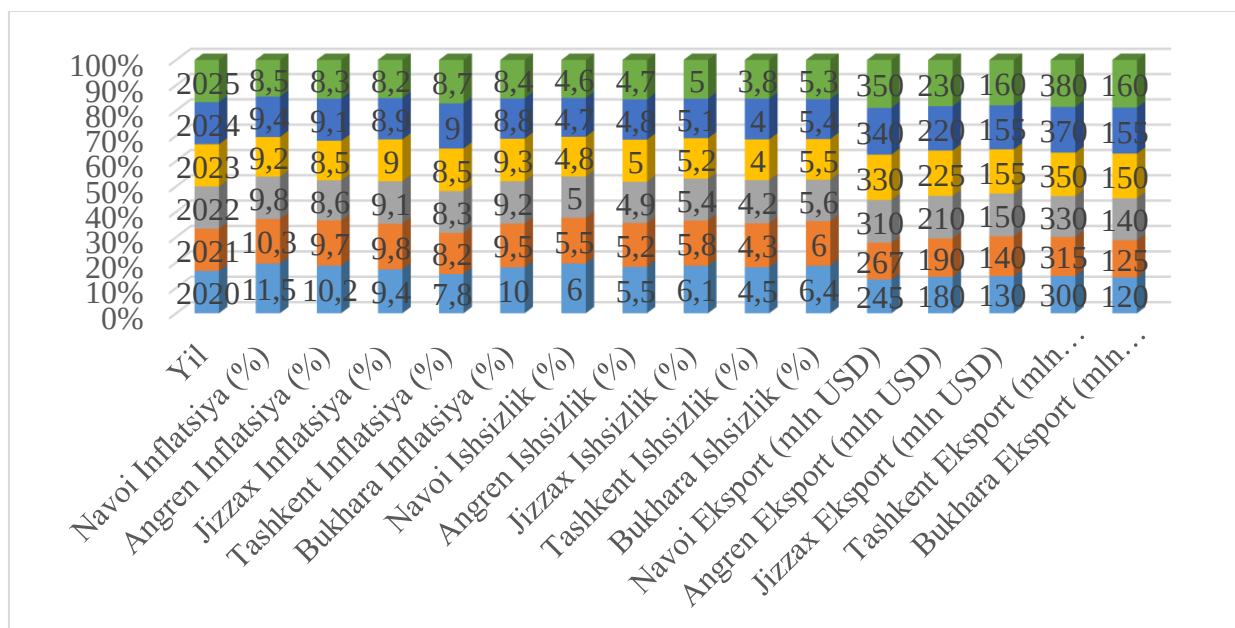
2020–2025 yillarda EIHLar iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha ijobiy o'sish ko'rsatdi. Inflatsiya darajasi umumiy mamlakat tendensiyasidan past bo'lib, ish o'rinlari soni ortdi. Eksport hajmi esa yangi sanoat korxonalari ishga tushirilishi bilan sezilarli darajada oshdi.

Hududlar bo'yicha farqlarga qaraganda, Navoi va Angren sanoat hududlarida ishlab chiqarish va eksport o'sishi yuqori bo'ldi, Toshkent va Jizzax esa xizmat va texnologiya sektorlarida tez o'sishni ko'rsatdi. Buxoro esa kombinatsiyalangan rivojlanishga ega bo'lib, sanoat va qishloq xo'jaligini uyg'unlashtirdi.

EIHLarning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda quyidagi indikatorlar muhim: ish o'rinlari soni, inflatsiya darajasi, ishlab chiqarish hajmi, eksport va sarmoya jalb qilish hajmi. Bu indikatorlar yordamida hududlar orasidagi iqtisodiy farq va samaradorlikni solishtirish mumkin.

2025 yilga kelib, O'zbekistondagi EIHLar nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki hududiy barqarorlik va yangi ish o'rinlarini yaratishga ham katta hissa qo'shishi kutilmoqda. Bu esa davlat siyosatining muvaffaqiyatini ko'rsatadi va hududlararo iqtisodiy tafovutni kamaytirishga xizmat qiladi.

Hududlarning rivojlanishi bilan bog'liq statistika va diagrammalarni tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini yanada aniqroq ko'rsatadi va kelajakda yangi sarmoyaviy strategiyalarni shakllantirish imkonini beradi.

2-rasm. Erkin iqtisodiy hududlar tahlili 2020–2025

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va Tashqi Savdo Vazirligi – Erkin iqtisodiy hududlarning rivojlanishiga oid hisobotlar, investitsiya va eksport haqida ma'lumotlar.

Yuqoridagi rasmda Erkin Iqtisodiy Hududlar bo'yicha statistik ma'lumotlar va diagramma ko'rsatilgan. Rasmda quyidagi asosiy xususiyatlar mavjud:

X o'qi: Yillar (2020-2025) ko'rsatilgan. Y o'qi: Diagrammada uchta asosiy ko'rsatkich (inflatsiya, ish o'rinlari, eksport) uchun qiymatlar keltirilgan.

Chiziqlar: Har bir erkin iqtisodiy hudud (Navoi, Angren, Jizzax, Tashkent, Bukhara) uchun alohida chiziqlar mavjud. Bu chiziqlar har bir hududda inflatsiya, ishsizlik darajasi va eksport hajmining o'zgarishini ko'rsatadi.

Diagrammaning maqsadi: O‘zbekistonning erkin iqtisodiy hududlaridagi iqtisodiy o'sish va barqarorlikni tahlil qilish, shu jumladan eksportning o'sishi, inflatsiya va ishsizlikni kamaytirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni ko'rsatish.

Bu diagramma erkin iqtisodiy hududlarning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda yordam beradi, ularning o'zaro farqlarini ko'rsatadi va O‘zbekistonning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatganini tushunishga yordam beradi.

Erkin iqtisodiy hududlar orqali nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy farovonlikni oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va bandlikni ta'minlash ham

amalga oshirilmoqda. Bu hududlar ishchi kuchini takomillashtirish va mehnat bozorini rivojlantirishga yordam beradi.

Kelajakda erkin iqtisodiy hududlar tizimi yanada rivojlanishi, hududlararo iqtisodiy farqlarni kamaytirish va umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Davlat tomonidan bu hududlarning samaradorligini oshirish uchun zarur infratuzilma yaratish va qonunchilikni takomillashtirish zarur. Shuningdek, xalqaro tajriba va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni yanada kuchaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4432-sonli qarori, 2019-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5286-sonli qarori, 2021-yil.
4. “Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. “Sanoat va tashqi savdo ko‘rsatkichlari”. – stat.uz, 2023.
6. O 'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi (ISSV) rasmiy ma'lumotlari. – invest.gov.uz, 2023.
7. “Invest in Uzbekistan” axborot portali. – invest-in-uzbekistan.uz, 2023.
8. O'zsanoatqurilishbank. “Erkin iqtisodiy hududlardagi investitsion loyihalar sharhi”. – Toshkent, 2022.
9. Yusupbekov N. va boshq. *O'zbekiston iqtisodiy islohotlari va erkin zonalar rivoji*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
10. Abdullayev M. *Erkin iqtisodiy hududlarning mintaqaviy rivojlanishga ta'siri*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
11. Xudoyberdiyev B. *Sanoatni modernizatsiya qilish va erkin iqtisodiy zonalar*. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2022.
12. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.